

Zwijgt het oude testament over de Gemeente?

J. G. Fijnvandraat en W. J. Ouweneel

*Uit: de Kerk onder de loep;
een confrontatie
tussen de calvinistische en de chiliastische visie*

Hoewel de heer Maljaars geen theoloog van professie is — wij zijn dat trouwens ook niet — moet gesteld worden dat hij bij zijn bestrijding van de chiliastische visie grondiger te werk is gegaan en daarbij meer kennis van zaken ten toon spreidt dan menige „professionele“ bestrijder. Toch is hij, naar onze overtuiging, niet doorgedrongen tot de kern van de zaak. Ook zijn we teleurgesteld in de wijze waarop hij de bestrijding voert. We zullen uitleggen waarom.

Kritiek op de werkwijze van de heer Maljaars

Laten we voorop stellen, dat de teksten die hij tegen ons aanvoert ons terdege bekend zijn, en we ze veelal op ongeveer dezelfde wijze uitleggen als hij doet. Dat hij ze niettemin tegen ons aanvoert, duidt helaas op een fundamenteel misverstand

tussen hem en ons, en dat maakt de discussie niet gemakkelijker. In dit verband moet opgemerkt worden, dat het grondprobleem niet in de eerste plaats de kwestie is of de Kerk (de Gemeente) nu wel of niet in de oudtestamentische tijd bestond. Ook niet of de Kerk al dan niet in het oude testament is aangekondigd.

De vraag waar het om gaat luidt: Wat is „de Gemeente“ nu eigenlijk volgens de Schrift? Is de Gemeente de verzameling — zonder wezenlijk onderscheid — van *alle* gelovigen die ooit op aarde geleefd hebben? Dit is de opvatting van Maljaars. Of is de Gemeente een aanduiding voor een zeer bepaalde verzameling van gelovigen ter onderscheiding van andere groepen gelovigen? Dit is onze opvatting. Daarbij is natuurlijk van doorslaggevend belang welke normen voor deze onderscheiding gelden. Anders gezegd: het gaat om de *wezenskenmerken* van „de Gemeente“.

Uiteraard zijn zowel Maljaars als wij op zoek naar de waarheid; maar... Schriftuitleg is niet altijd even gemakkelijk. Bij elke leer die op de bijbel gegrond is, gaat men uit van een aantal fundamenteel geachte Schriftplaatsen. Op grond van een zo opgebouwde leer worden andere Schriftgegevens verklaard. Daarbij probeert men tevens een verantwoorde uitleg te geven van die Schriftplaatsen die met de betreffende leer in strijd zijn (of lijken te zijn). Wij zijn clan belangstellend in die opvatting die daar verreweg het beste in slaagt, ook al houdt die op bepaalde punten problemen in. Het heeft o.i. weinig zin de betreffende opvatting op die paar moeilijke punten aan te vallen. We moeten integendeel proberen zo objectief mogelijk een opvatting in haar geheel te overzien. Welnu, het grote bezwaar dat we tegen de werkwijze van onze opponent hebben is dit: hij gaat zo sterk uit van zijn eigen opvatting (die hij overigens helaas nergens systematisch uiteenzet), dat hij niet anders kan clan te trachten elke Schriftplaats die wij voor onze overtuiging aanvoeren — een overtuiging die tegengesteld is aan de zijne — weg te redeneren. Hij geeft zich helaas niet de moeite de (even-

tuele) waarde en juistheid ervan *in haar geheel* te toetsen.

Voor ons bestaat natuurlijk eveneens het gevaar, dat we in deze valstrik terechtkomen. Daarom willen we een (zij het noodzakelijkerwijs summier) uiteenzetting van onze opvatting geven. We trachten daarbij zo diep mogelijk door te stoten tot voor beide partijen onaanvechtbare fundamenten. De verschillen echter zullen we ook duidelijk laten uitkomen.

Daarbij most gesteld worden, dat het in een discussie hinderlijk is, als men de indruk krijgt, dat de andere partij toch niet geheel begrepen heeft wat de inhoud en de draagwijdte van de bestreden leer is. Zoals gezegd onderschrijven wij veel verklaringen, die Maljaars als argumenten *tegen* ons aanvoert. De zaak waar het om gaat zit dus kennelijk dieper. In verband hiermee willen we onze uiteenzetting beginners met op te sommen, waarin naar onze overtuiging de oudtestamentische en de nieuwtestamentische gelovigen met elkaar overeenstemmen. Daarna geven we een opsomming van de verschillen.

Overeenkomsten tussen oudtestamentische en nieuwtestamentische gelovigen

1. Alle gelovigen uit alle tijden waren (zijn) wederom geboren en bezaten (bezitten) dus een nieuw levers uit God (Joh. 3:3; 1 Petr. 4:6).
2. Alle gelovigen ontvingen (ontvangen) vergeving van zonden uitsluitend op grond van het (te storten, resp. gestorte) bloed van Christus (Rom. 3:25,26).
3. Alle gelovigen hadden (hebben) de kracht en de leiding van de Heilige Geest tot hun beschikking (Hagg. 2:6).
4. Alle gelovigen hadden (hebben) de eeuwige zaligheid in het verschiet (1 Petr. 1:10,11).
5. Allen die het op God vertrouwend geloof van Abraham hadden (hebben), werden (worden) op grond daarvan door God gerechtvaardigd (Rom. 4:11,12) en waren (zijn) „kinderen van Abraham” (Gal. 3:7-9).

Vershillen tussen oudtestamentische en nieuwtestamentische gelovigen

1. Vóór de Pinksterdag was er nimmer een eenheid, een verband waarin *alle* gelovigen die op een gegeven moment op aarde leefden, samen verenigd waren, zoals nu het geval is (Joh. 11:52). Er was alleen het patriarchale familieverband of het nationale volksverband van Israel, maar:
  - a) geen van beide bestond noodzakelijkerwijs uitsluitend uit wedergeborenen;
  - b) geen van beide omvatte ooit te eniger tijd *alle* gelovigen die op dat ogenblik op aarde leefden. Zie voor de Gemeente echter: Ef. 2:14-16; 3:6.
2. De gelovigen in het oude testament waren (uiteraard) niet eengemaakt met een verheerlijkte Mens aan Gods rechterhand in de hemel. Christus was eeuwig als Zoon bij de Vader, maar de gelovigen konden pas één met Hem worden nadat Hij Mens was geworden, gestorven en opgewekt was en gesteld aan Gods rechterhand. Nu zijn ook de gelovigen gestorven en opgewekt met Hem en in Hem gezet in de hemel (Ef. 1:19-21; 2:4-6). Eén van de essenties van de Gemeente is haar *eenmaking met* (let wet: niet alleen maar „betrekking tot” of „verbinding met”) de verheerlijkte Christus, uitgedrukt in het beeld van het “lichaam” en het „Hoofd” (Ef. 1:22,23; 4:11-16; 5:25,32; Kol. 1:18; 3:1-4).
3. Een andere essentie van de Gemeente is dat zij niet alleen de kracht en de leiding van de Heilige Geest geniet (zoals alle gelovigen van alle tijden), maar dat zij een *tempel* van de Heilige Geest is en dat de Heilige Geest in haar *woont* (1 Kor. 3:16; Ef. 2:22). Verder dat elke afzonderlijke gelovige in de Gemeente eveneens een tempel van de Heilige Geest is (1 Kor. 6:19; vgl. Joh. 14:16). Daartoe kwam de Heilige Geest speciaal op aarde *neerdalen* en *wonen*, wat niet mogelijk was vóórdat Jezus verheerlijkt was (Joh. 7:39). Dit vond eerst op de Pinksterdag plaats (Hand. 2). Het was ook

deze Heilige Geest die de eenheid van de Gemeente op de Pinksterdag tot stand bracht („de doop met de Heilige Geest”; 1 Kor. 12:13; Hand. 1:5). Dit specifieke wonen van de Geest op aarde in de Gemeente, na (en uit hoofde van) de verheerlijking van Christus, is eveneens één van de essenties van de Gemeente.

4. De oudtestamentische gelovigen kenden geen persoonlijke betrekking tot God als hun Vader. Ze kenden wel een collectieve betrekking van Israël tot God als hun Vader, maar dan uitsluitend in de zin van Schepper en Volksformeerder (Deut. 32:6; Jes. 64:8; Mal. 2:10). Maar Christus kende de Vader niet als Zijn Schepper, maar in de zin van een *eeuwige*, goddelijke liefdesbetrekking. Voordat de Zoon op aarde kwam, was de Vader *in die zin* nimmer bekend, omdat pas de Zoon Hem als zodanig kwam openbaren (Joh. 1:14,18; 8:19,38; 14:6,9; 15:15; 16:25-28; 17:6-8). Niemand kende God in dat wat Hij ten diepste is: Vader (d.i. niet maar als Schepper, maar als de eeuwige Vader van de eeuwige Zoon), en *in die zin* (niet slechts als Schepper, zoals Israël collectief Hem kende) is Hij nu de Vader van elke individuele gelovige. En dat pas vanaf de opstanding van Christus, toen Hij de Zijnen voor het eerst Zijn broeders en Zijn Vader hùn Vader noemde (Joh. 20:17). De ware kennis van de eeuwige Vader, van de eeuwige Zoon en van de Persoon van de Heilige Geest is het uitsluitende voorrecht van de christenen (de gelovigen van de huidige bedeling van na de opstanding en na de uitstorting van de Heilige Geest); vgl. dit unieke kenmerk van de Gemeente in Ef. 1:2,3,5; 2:18; 3:14; 4:4-6.

„De Gemeente”.- *alle gelovigen of die van het nieuwe testament?*

We hebben gezien dat het unieke van de Gemeente is dat er vanaf de Pinksterdag een eenheid van alle gelovigen (onafhankelijk van hun joodse of heidense afkomst) bestaat. Zij zijn onafhankelijk van hun joodse of heidense afkomst door één

Geest tot één lichaam gedoopt en als lichaam één met het verheerlijkte Hoofd van dat lichaam in de hemel. Zij vormen de tempel van de Heilige Geest op aarde, waarvan elke individuele gelovige een zoon van God is, die Hem mag kennen, tot Hem mag naderen en Hem mag aanbidden als de Vader van de Zoon en van zichzelf.

Nu mag men redeneren wat men wil, maar in de Schrift heeft het woord *ekklesia* („Gemeente”) uitsluitend op dit „lichaam”, op deze „tempel”, op deze verzameling van zonen Gods betrekking. Er zijn slechts twee uitzonderingen: Hand. 19:32 (de „volksvergadering” van Efeze) en Hand. 7:38 (de “volksvergadering” van Israel in de woestijn). Welke grond geeft de Bijbel nu om te beweren dat de christelijke Gemeente de vervanging of voortzetting is van deze heidense resp. Israëlitische „gemeente”? Zeker, in menige stadsvergadering kunnen gelovigen geweest zijn, en in de vergadering van Israel waren ongetwijfeld gelovigen — maar daarom zijn ze nog niet hetzelfde als of de voorganger van de christelijke Gemeente!

De christelijke Gemeente is de verzameling van alle gelovigen die op dit ogenblik op aarde leven (in uitgebreider zin zelfs de verzameling van alle gelovigen vanaf de Pinksterdag tot aan de wederkomst van Christus, maar de Israëlitische gemeente was nimmer de verzameling van alle gelovigen op aarde: enerzijds waren er gelovigen buiten Israel, die *met* tot deze gemeente behoorden (b.v. Jethro, Naäman), anderzijds waren er altijd velen die *wel* tot de Israëlitische gemeente behoorden, maar niet gelovig waren (vgl. 1 Kor. 10:1-5).

De Israëlitische gemeente (waarvan men lid werd door geboorte en besnijdenis, niet door wedergeboorte) en de christelijke Gemeente (waarvan men lid wordt door wedergeboorte en geloof) zijn dus totaal andersoortig; bovendien hebben de gelovigen in deze twee “gemeenten” naast bepaalde overeenkomsten vooral essentiële verschillen t.o.v. elkaar. De Schrift zegt dan ook nimmer dat de christelijke Gemeente een voortzetting is

van de Israëlitische gemeente, maar *contrasteert* ze juist! Let daarbij op het volgende:

1. Het blijft steeds van belang niet slordig to verwarren wat de Schrift zorgvuldig onderscheidt. Zo is het vanzelfsprekend dat er continuïteit en eenheid tussen het oude testament en het nieuwe testament is. In bovenstaande overeenkomsten tussen de oudtestamentische en nieuwtestamentische gelovigen somden we op dat zij hetzelfde Leven uit God en dezelfde verlossing door het bloed van Christus ontvangen hebben. Maar naast deze overeenkomst is er contrast: de Gemeente van het nieuwe testament staat in contrast met de verbanden der gelovigen in het oude testament. Let wel: in de heilsgeschiedenis van God met deze aarde is de Gemeente vanzelfsprekend thans het volk van God op aarde, dat als zodanig in de plaats getreden is van het Israël uit het oude testament. Ook daarover zijn we het eens. Maar qua natuur, positie, zegeningen, voorrechten en verantwoordelijkheden is zij wezenlijk onderscheiden van Israël. Dat weet Maljaars in feite ook wel, maar hij onderkent niet de consequenties van deze verschillen.
2. Christus Zelf contrasteert de (toen nog toekomstige) Gemeente met alle andere denkbare mensenverbanden. Wanneer in Matth. (16:13-18) de discipelen Hem verbinden met de joodse verwachting, belijdt Petrus Hem in Zijn Goddelijke heerlijkheid. In verbinding daarmee kondigt Christus dan aan dat Hij (kennelijk tegenover alle "gemeentelijke" verbanden die er al waren, ook die van de Joden) ZIJN Gemeente ZOU bouwen:
  - a) het zou die van Hemzelf (dus onderscheiden van Israël of de volken) zijn;
  - b) ze bestond nog niet, want Hij moest haar nog bouwen;
  - c. in tegenstelling tot de nationale volksverbanden van de Joden en de heidenen (die door de dood verbroken werden) zou ZIJN Gemeente niet door de poorten van de hades overweldigd worden.

Gradueel of wezenlijk verschil?

Natuurlijk weet Maljaars ook dat de christelijke Gemeente een ander karakter heeft dan de gemeente van Israël; maar hij ziet de verschillen kennelijk als *gradueel*, niet als *essentieel*. Voor hem is er één en dezelfde Gemeente, die van het oude testament op het nieuwe testament slechts van karakter veranderde. Maar hij bedenkt daarbij niet:

1. dat de Schrift zeker een bepaalde continuïteit aantoont en bepaalde overeenkomsten tussen oudtestamentische en nieuwtestamentische gelovigen aanduidt, maar *nooit in verbinding met het begrip- Gemeente*".
2. dat de Schrift de Gemeente als iets volkomen nieuws in deze bedeling aanduidt, dat er voorheen niet was, dat voorheen zelfs niet bekend was (zie onder), en als zij over „de" Gemeente spreekt, daarmee *dat nieuwe aanduidt dat pas vanaf de Pinksterdag bestaat*;
3. dat deze hele kwestie in principe losgedacht kan worden van de opvattingen van het chiliasme (in de enge zin van het woord: het geloof in een toekomstig duizendjarig vreedrijk). Immers, als er maar een Gemeente (nl. vanaf Adam) was, die echter wezenlijk van karakter zou kunnen veranderen (zoals van het oude testament op het nieuwe testament dan gebeurd zou zijn), dan zou die ene Gemeente na de huidige tijdsbedeling in principe weer van karakter kunnen veranderen. Ze zou dan in een vreedrijk-toestand (of dat nu vóór of na de wederkomst van Christus gedacht wordt) een hersteld Israël als middelpunt kunnen bevatten met daaromheen vele gezaligden uit de volken! Het is dus *niet* waar (wat Maljaars beweert) dat de opvatting dat „de" Gemeente pas vanaf de Pinksterdag bestaat, een van de steunpilaren *van het chiliasme* is. Het is immers ook zo dat veel calvinisten van ouds en vooral van tegenwoordig *ondanks hun kerkvisie* toch in een duizendjarig vreedrijk en in een herstel

en wedergeboorte van Israël geloven. Het is echter *wel* waar dat degenen die *wèl* oog hebben voor het onderscheid tussen Israël en de Gemeente, ook beter oog hebben voor de profetieën (dat moge uit het vervolg blijken).

Andere bewijzen dat de Gemeente pas vanaf de Pinksterdag bestaat

Eerst willen we nog kort de Bijbelse argumenten samenvatten waaruit blijkt dat wat de Schrift „de” Gemeente noemt, pas vanaf de Pinksterdag bestaat:

1. in Matth. 16:18 maakt Christus duidelijk, dat wat voor „gemeenten” er ook mogen bestaan, Zijn Gemeente nog gebouwd (niet: afgebouwd!) moest worden;
2. als Christus Zijn Leven voor de schapen gegeven en het weer hernomen zou hebben, zou Hij Zijn schapen uit de „stal” van Israël uitvoeren en ze met de “andere schapen die niet van die stal waren” (de gelovigen uit de volken dus) verenigen tot een kudde met een herder (Joh. 10:1-8);
3. Christus zou niet alleen sterven voor het volk Israel alleen, maar ook opdat Hij de „verstrooide kinderen van God” (verstrooid onder Israël en de volken) tot een zou vergaderen; de eenheid van de Gemeente kon daarom voor Zijn dood nog niet bestaan (Joh. 11:52);
4. door Zijn bloed en zelfovergave heeft Christus de vrede ook aangebracht aan de volken die veraf waren. Daartoe heeft Hij de “tussenmuur der afscheiding” tussen Israël en de volken afgebroken, met als doel: een *nieuwe* mens en een lichaam, d.i. de Gemeente. De Gemeente kon dus niet bestaan vóórdat Christus gestorven was (Ef. 2:11-22; vgl. 1:22,23);
5. pas nadat Jezus verheerlijkt was, kon de Heilige Geest op aarde komen wonen; Hij doopte bij deze uitstorting de „verstrooide kinderen van God” tot een lichaam (Joh. 7:39; Hand. 1:5; 1 Kor. 12:13);
6. pas nadat de Heilige Geest op aarde was komen wonen, is er een „tempel van God” op aarde, waarin God de Heilige

Geest woont. Deze tempel is de Gemeente (1 Kor. 3:16; Ef. 2:22; vgl. 2 Kor. 6:16);

7. de Gemeente als een geestelijk huis en een heilig priesterdom kon er pas zijn nadat de aardse tempel en de Levietische priesters verworpen waren (1 Petr. 2:4,5);
8. de Gemeente als de hemelse bruid van Christus kon er pas zijn nadat de aardse bruid van God (Israël verworpen was (Ef. 5:25-32; 2 Kor. 11:1,2; Openb. 19:7; 21:7,9; 22:17);
9. de Gemeente als het geestelijk lichaam van Christus kon er pas zijn nadat zijn aardse lichaam door dood en opstanding heengegaan en verheerlijkt was (vgl. 1 Kor. 10:14-17 met 11:20-29);
10. de Gemeente kon er niet zijn voordat er een verheerlijkte Mens aan Gods rechterhand in de hemel was, want zij is één gemaakt met Hem en in Hem daar eveneens geplaatst (Ef. 1:18-2:6).

De verborgenheid van de Gemeente vroeger niet bekend gemaakt

Vervolgens zijn er teksten — we zezen daar al eerder op — die uitdrukkelijk verklaren, dat de waarheid aangaande de Gemeente in het oude testament zelfs niet is geopenbaard. Er is in die teksten sprake van „een verborgenheid”, die voor die tijd niet bekend gemaakt is. We denken daarbij aan:

„Hem die machtig is u te bevestigen, naar *mijn* Evangelic en de prediking van Jezus Christus, naar de openbaring der *verborgenheid* die [van] de tijden der eeuwen *verzwegen is geweest*, maar *nu geopenbaard is*, en door de profetische Schriften, naar het bevel van de eeuwige God, tot gehoorzaamheid des geloofs onder al de heidenen bekend is gemaakt” (Rom. 16:25,26).

„...om te vervullen het woord Gods: [namelijk] de *verborgenheid*, die *verborgen is geweest* van [alle] eeuwen en [van] alle geslachten, maar *nu geopenbaard is* aan zijn heiligen, aan wie God heeft willen bekend maken, welke is de rijkdom der heerlijkheid *dezer verborgenheid* onder de

heidenen, welke is Christus in u, de hoop der heerlijkheid (Kol. 1:26,27; zie ook vs. 24 en 25).

,...waaraan gij [dit] lezende, kunt bemerken mijn wetenschap in deze *verborgenheid* van Christus, welke in andere eeuwen de kinderen der mensen *niet is bekend gemaakt*, gelijk ze nu is geopenbaard aan zijn heilige apostelen en profeten door zijn Geest; [namelijk] dat de heidenen mede-erfgenamen zijn, en van hetzelfde lichaam, en mede-deelgenoten zijner belofte in Christus door het Evangelie (Ef. 3:4-6).

Bij deze teksten moeten ook 1 Kor. 2:7-10, 2 Tim. 1:9,10 en Titus 1:1,2 genoemd worden, die alle handelen over geestelijke waarden, die wel vóór alle eeuwen in de raadsbesluiten van God begrepen waren, maar die eerst nu zijn geopenbaard.

Wat heeft het oude testament over het nieuwe testament voorzegt?

De vorige perikoop brengt ons tot een volgende essentiële kwestie: wat was er nu eigenlijk in vroegere geslachten (dus in het oude testament) precies bekend van datgene wat in het nieuwe testament ontvouwd en uitgewerkt wordt? Als wij ons net als Maljaars met deze vraag bezighouden, dan zijn wij het er hartelijk over eens dat wij de volgende voorzeggingen vinden:

- geboorte, leven, lijden, sterven, opstanding en verheerlijking van Christus;
- de vervulling van het heil op grond van Zijn offerdood en Zijn gestorte bloed;
- de zegen van Abraham die tot alle volken zou worden uitgebreid;
- het nieuwe verbond.

Wij bezitten en genieten deze zegeningen! Wij delen de wedergeboorte en het heil in Christus met alle gelovigen uit alle tijden. Wij delen de zegen van Abraham en de zegeningen van het nieuwe verbond ook met alle gelovigen die er in de toekomst nog komen zullen. Maar de Schrift zegt dan ook nimmer dat *deze zegeningen* de wezenlijke kenmerken *van de Gemeente als*

zodanig zijn. (Wat ons als mannen kenmerkt, kenmerkt ons nog niet als Nederlanders; en wat ons als auteurs kenmerkt, kenmerkt ons nog niet als blanken; in elke hoedanigheid hebben wij andere kenmerken) Welnu, dat wat ons *als Gemeente* kenmerkt, dat heeft het oude testament *niet* voorzegt, nl.:

- **de eenmaking met een verheerlijkte Mens aan Gods rechterhand in de hemel;**
- **de persoonlijke inwoning (niet slechts bezieling of iets dergelijks) van de Heilige Geest op aarde in de Gemeente;**
- **daar kunnen we nog aan toevoegen wat ons als individuele christenen kenmerkt: het kinschap en het zoonschap m.b.t. de Vader van de eeuwige Zoon.** (vet {deb})

Het is niet voor niets dat het calvinisme gewoonlijk benadrukt wat wij met de oudtestamentische gelovigen gemeen hebben, maar in de praktijk nauwelijks spreekt of schrijft over datgene waarin wij van hen verschillen en wat ons nu juist als Gemeente en als christenen zo bijzonder kenmerkt. Daardoor stelt het zich op jудаïstische en met op de ware christelijke bodem. De Schrift daarentegen, met name uiteraard in de bediening van Paulus (omdat alleen hij over de Gemeente in de uitgebreide zin letterlijk spreekt), en vooral in zijn laatste gemeentelijke brieven, legt er de nadruk op wat wij als christenen en als de unieke Gemeente van God bezitten:

- wij zijn een met de verheerlijkte Christus; *Zijn* positie in de hemel is daarom onze ware christelijke positie, die ons hele leven moet kenmerken;
- wij zijn gezamenlijk een tempel van de Heilige Geest en het lichaam van elke gelovige is dat eveneens; Góð woont in hem, en wel voor eeuwig (met een onderbreking voor de tijd dat zijn lichaam in het graf is);
- elke gelovige mag de Vader van de eeuwige Zoon *zijn* Vader noemen en met vrijmoedigheid door de Heilige Geest tot Hem naderen.

Waarom benadrukken onze calvinistische broeders zo weinig

deze belangrijke en heerlijke waarheden? Omdat zij er in de praktijk geen oog voor schijnen te hebben wat hun unieke, ware, hemelse, christelijke positie is voor God de Vader en voor de verheerlijkte Heer in de hemel en helaas meer datgene beklemtonen wat zij gemeen hebben met de oudtestamentische gelovigen.

Daardoor kost het hun zoveel moeite de zes in de vorige paragraaf genoemde Schriftplaatsen zorgvuldig te vergelijken en in te zien dat deze typisch christelijke zegeningen:

- a) een verborgenheid waren die vóór alle eeuwen reeds in Gods raad vastgesteld was;
- b) in de vorige geslachten aan de mensen niet bekend zijn geweest, ook niet tendele;
- c) nu, in deze christelijke bedeling na de dood, opstanding en verheerlijking van Christus en na de uitstorting van de Heilige Geest, aan en door de apostelen zijn geopenbaard.

Onvervulde oudtestamentische uitspraken

Even belangrijk als het is te onderscheiden wat het oude testament *niet* heeft voorgezegd maar *wel* in deze christelijke bedeling is gebeurd, even belangrijk is het te onderscheiden dat het oude testament anderzijds bepaalde dingen *wel* heeft voorgezegd die in deze bedeling (nog) *niet* gebeurd zijn! Juist als we het eerste punt onderkennen, zullen we ook beter oog hebben voor dit tweede. We geven hier van dit soort oudtestamentische voorzeggingen enkele voorbeelden. Om elke discussie te voorkomen betreffende de vraag of deze voorzeggingen nu al of niet reeds vervuld zijn, beperken we ons tot profetieën die in verband staan met de wederkomst van Christus op de wolken des hemels. Zulke profetieën kunnen uiteraard volgens geen enkele opvatting reeds vervuld zijn. We halen ze hier aan om te laten zien dat deze profetieën wijzen op een herstel van Israël en op een daarop volgend vreedrijk:

1. Jes. 9:5,6 — zo zeker als Christus letterlijk als Kind geboren is, zo letterlijk zal Hij heersen op de troon van David (= niet de troon van God in de hemel! vgl. Openb. 3:21).

2. Jes. 11 — de wortel van Isaï slaat de aarde met de roede van Zijn mond en richt er Zijn koninkrijk van vrede en gerechtigheid op.
3. Dan. 7 — de Zoon des mensen komt met de wolken des hemels, ontvangt van de Oude van dagen een eeuwige heerschappij en alle machten dienen en gehoorzamen Hem.
4. Micha 2:12,13 — de Messias zal als de Doorbreker, als de HERE hun Koning, voor Zijn volk uittrekken en de hindernissen verbreken.
5. Zach. 9:14 — de HERE zal verschijnen en de bazuin blazen en optrekken in zuiderstormen; Hij die in vernedering Zijn intocht in Jeruzalem hield op een ezel, zal de vrede verkondigen en regeren over de hele aarde. Israël zal, wanneer Hij weerkomt, Hem aanschouwen die zij doorstoken hebben en Hij zal uittrekken om tegen de volken te strijden; zijn voeten zullen daarbij staan op de Olijfberg.

Merk nu op welke positie Israël enerzijds en de Gemeente anderzijds in deze profetieën hebben:

A. Israel is het volk dat bij Christus' wederkomst verlost zal worden (althans het bekeerde overblijfsel daarvan) en dat het middelpunt van zijn vreedrijk zal vormen. ¹⁾ Er kan geen twijfel over bestaan dat dit inderdaad, zoals het oude testament leert, op Israël moet worden toegepast, want het nieuwe testament doet dat precies net zo. ²⁾

1) Zie o.a. Jes. 4:2, 6:13; 9:1-7; 25-27; 29:17-24; 30-33; 35; 40:1,11,27-31; 43; 44; 49; 51-52:12; 54; 55; 57:13-21; 58; 59:15-21; 60-62; 65; 66:12-14, 20v.; Jer. 3:14-18; 4:1-4; 16:15-18; 23:3-8; 30:3,8,10,16-24; 31:1-17; 23-26, 31-34, 38-40; 32:37-44; 33:4-14, 25v.; 46-27v.; Ezech. 11:17-20; 16:53, 59-63; 28:25v.; 34:13-31; 36:8-15, 24-38; 37:9-14, 21-28; 38-48; Dan. 12; Hos. 1:10-12; 2:13-22; 3:5; 6:2,3; 11:7-11; 12:10; 14:2-9; Joël 2:18-29; 3:1-21; Amos 3:12; 4:11; 9:8-15; Obadja: 17-2 1; Micha 2:12v.; 4:2,5v., 13; 5:2-13; 7:12, 14-20; Nahum 1:12b,13,15; 2:2; Zef. 3:10-20; Zach. 1:16v.; 2:4v., 10-13; 3:8-10; 6:15b; 8; 9:8,17v.; 10:3,6; 12:10-13:4; 14:5b-11, 16-21; Mal. 3:4,17v.; 4:2.

2) Zie o.a. Matth. 19:28; 24:30v.; Mark. 13:27; Luk. 21:28 (vgl. 13:29); 22:29 v.; 1:46-55, 67-79; 2:29-32; 6:20-49; 13:28-30; Hand. 3:19-21; Rom. 11:25-32.

B. De Gemeente daarentegen was in vroegere geslachten een verborgenheid en werd dus niet rechtstreeks in de profetieën aangeduid als Gemeente (wel wordt bijv. gesproken over de zegen van Abraham voor de volken, het nieuwe verbond, e.d.; zie boven). Toch worden wel oudtestamentische profetieën in het nieuwe testament op de gelovigen van de Gemeente toegepast, maar dan zodanig dat zij niet worden verbonden (laat staan vereenzelvigd) met Israël, maar met Christus (dat is immers het wezen van de Gemeente: eenmaking met haar verheerlijkt Hoofd!):

1. In Psalm 2 wordt Christus gezien als Koning over Sion (dus over Jeruzalem en Israël, die macht heeft over de volken, hen weidt met een ijzeren staf en hen verplettert als een pottenbakkersvat. Dit wordt in Openb. 2:26v. op de gelovigen van de Gemeente toegepast!
2. In Jesaja 50 vinden we de Messias als de Knecht des HEREN alsmede de verlossing van het getrouwe overblijfsel van Israël (vs. 10,11). Maar in het nieuwe testament worden de gelovigen van de Gemeente niet vereenzelvigd met dit overblijfsel, maar met de Messias: wat in vs. 7-9 van Hem geschreven staat, wordt in Rom. 8:31-34 op de christenen toegepast!
3. In Zach. 14 zien we de Messias/Jahweh weerkomen om de vijanden van Israël te verslaan en het overblijfsel van Zijn volk te verlossen. Maar in het nieuwe testament worden wij niet vereenzelvigd met dit overblijfsel, maar worden wij verbonden gezien met de komende Messias; zoals vs. 5 zegt dat de HERE zal weerkomen met al Zijn heiligen" (een term die zó nooit op de engelen wordt toegepast!), zo leert het nieuwe testament dat Christus op de wolken des hemels zal weerkomen samen met de verheerlijkte gelovigen van de Gemeente; zie o.a. Kol. 3:3,4; 1 Thess. 3:13; 4:14; 2 Thess. 1:6-10; Judas: 14v.; Openb. 17:14; 19:11-21.

De Gemeente komt dus *in zoverre* wel degelijk in de profetieën voor dat zij altijd een met Christus gezien wordt, zoals *het nieuwe testament aan het Licht brengt*.

C. Wie dat eenmaal gezien heeft, raakt niet meer in de war, als bepaalde oudtestamentische profetieën, die in eerste instantie op Israël slaan, *vanwege een bepaald beginsel* dat erin opgesloten ligt, bij gelegenheid op de christenen worden toegepast, nl.:

- a) in zulke hoedanigheden als de christenen gemeen hebben met gelovigen uit andere tijden (dus niet in hun specifieke kenmerken als Gemeente of als christenen);
- b) inderdaad als *toepassing*, dus zonder dat (noodzakelijk) sprake is van definitieve *vervulling*.

Voorbeelden van zulke aanhalingen zijn: Joel 2:28-32 in Hand. 2:16-21; Hos. 1:10 en 2:22 in Rom. 9:25 v.; Jes. 10:22v. in Rom. 9:27; Jes. 52:11 in 2 Kor. 6:17. In al deze gevallen (a) gaat het niet om de hierboven opgesomde specifieke kenmerken van de Gemeente, en (b) blijkt als we de aangehaalde verzen uit het oude testament in hun oudtestamentische context lezen, dat het om een toepassing van een bepaald beginsel gaat en niet om de eigenlijke vervulling van die profetie.

De begintijd van de Gemeente

Een andere bron van verwarring (zoals we ook in Maljaars' argumentatie opmerken) ligt daarin dat men niet onderscheidt dat de verborgenheid van de Gemeente (N.B. dus als zodanig! niet wat de andere zegeningen van de christenen betreft) in het bijzonder door Paulus geopenbaard is, en wel pas enige tijd nadat de Gemeente zelf (op de Pinksterdag) reeds was ontstaan. O.a. daarom was de tijd van de Handelingen een *overgangstijd*, en wie dat niet of onvoldoende onderkent, maakt onvermijdelijk exegetische fouten. De Handelingentijd was een overgangstijd om twee redenen:

1. Totdat Paulus (pas tijdens zijn gevangenschap in Rome) in zijn brieven het ware wezen van de Gemeente ontvouwde, konden de gelovigen (incl. de apostelen) in de begintijd van de Handelingen nog niet de volle draagwijdte verstaan van wat *in wezen op* de Pinksterdag gebeurd was; dit werd pas later duidelijk (vgl. 2 Petr. 3:15v.). De apostelen in Hand. 2

e.v. zagen wel juist en duidelijk, maar niet volledig. Wat zij w&I zagen was dat:

- a) de Heilige Geest op de Pinksterdag was uitgestort op de getrouwen van Israël;
- b) deze getrouwen zich door de doop van het volk moesten afscheiden om aan deze zegen deel te krijgen en aan de ontstane Gemeente toegevoegd te worden om zalig te worden;
- c) Christus verheerlijkt aan Gods rechterhand in de hemel was;
- d) alleen door in Hem te geloven vergeving en verlossing te verkrijgen was.

Maar wat zij blijkbaar niet zagen (en niet konden zien, omdat het pas aan en door Paulus geopenbaard zou worden was dat:

- a) de Heilige Geest de gelovigen op de Pinksterdag had gedoopt tot één lichaam;
- b) de Heilige Geest in de nieuw ontstane Gemeente persoonlijk was komen wonen als in een tempel;
- c) de Gemeente één gemaakt was met de verheerlijkte Heer in de hemel en in Hem een wezenlijk hemelse positie bezat.

Dit blijkt duidelijk uit de uitspraken van de twaalf apostelen, waarin het begrip Gemeente niet voorkomt, terwijl Paulus in Hand. 20:28 wel over de Gemeente als zodanig spreekt en later in zijn gevangenisbrieven het wezen daarvan uiteenzet.

2. Een tweede reden waarom de Handelingentijd een bijzondere tijd was, lag in het feit dat Israël in die periode voor de laatste maal *als volk* een kans kreeg zich tot de door hen verworpen, maar nu verheerlijkte Messias te bekeren:

- a) We zien dat in het sterk joodse karakter van de toespraken van Petrus, die zich richt tot de mannen van Israël, hoewel hij de zegen tot de volken erin betreft (bijv. 2:39b).

- b) We zien dat uit het feit dat Christus naar het woord van Petrus op aarde weergekeerd zou zijn, als Israël als volk Hem alsnog had aangenomen (3:17-21).
- c) Wellicht wijst daarop ook het feit dat Stephanus Christus in de hemel aanschouwt *staande* ter rechterhand Gods (7:55v.). Israël wijst echter ook deze gelegenheid van de hand.
- d) We zien ook hoe Paulus steeds eerst tot de Joden en dan pas tot de heidenen gaat, en hoe hij tenslotte in Rome zich van de Joden afwendt en hun aanzegt dat de zaligheid Gods aan de heidenen gezonden is en dat zij zouden horen (28:28). In die periode schrijft hij dan ook zijn brieven waarin hij het ware wezen van de Gemeente uiteenzet. Twee dingen moeten daarbij opgemerkt:

I. dit geheel nieuwe (de Gemeente) neemt in de wegen van God met de aarde nu de plaats van Israël als volk en getuigenis van God op aarde in;

II. tegelijk (ondoorgegrondelijk voor ons verstand) was het reeds vanaf alle eeuwigheid in Gods raadsbesluiten voorbestemd om een hemels volk op aarde en eeuwig in de hemelen te zijn — *hemels* omdat:

- (a) haar positie verankerd ligt in de verheerlijkte Heer in de hemel;
- (b) een hemels Persoon (de Heilige Geest) in haar is komen wonen voor eeuwig;
- (c) de individuele christenen ingevoerd zijn in de eeuwige, hemelse gemeenschap van de Vader en de Zoon (1 Joh. 1:1-4; vgl. Joh. 17:21).

Dit zijn zegeningen die geen oudtestamentische gelovige (hoeveel trouwer en toegewijder wellicht wat zijn praktisch geloofsleven betrof!) ooit bezeten heeft of bezitten kòn. Dáárom zegt de Here Jezus van Johannes de Doper: „Voorwaar zeg Ik u, onder degenen die van vrouwen geboren zijn, is niemand opgestaan *meerder* dan Johannes de Doper; doch wie de minste is in het Koninkrijk der hemelen, is *meerder* dan hij" (Matth. 11:11).

Johannes de Doper was de grootste dienstknecht van God vóór de Pinksterdag; maar de geringste gelovige van na dat tijdstip heeft een hogere positie en grotere zegeningen dan hij. *Hij* was de vriend van de bruidegom", en dat is een schitterend getuigenis; maar het haalt niet bij de positie van de Gemeente, want *zij* is de bruid zelf (Joh. 3:29)! ¹⁾

Wat maakt het allemaal uit?

Maakt het nu allemaal veel verschil wat voor kerkvisie men heeft? Is dat niet een louter academische kwestie? Doet het er wat toe of men nu calvinist of chiliast (of beide!) is? Jazeker wel! Men denke vooral niet dat wij zo uitvoerig op de argumenten van Maljaars zouden zijn ingegaan, als het om een louter theologisch vraagstuk ging. Het gaat echter om de praktijk van het christelijk geloofsleven en om de eer van Christus! We willen dit nader toelichten op een wijze, die niets aan duidelijkheid te wensen overlaat wat onze opvatting hierover betreft. Dit zal misschien niet zo prettig "overkomen". Laat men echter van ons willen aannemen, dat we niemand persoonlijk willen kwetsen. Het belang van de zaak eist deze duidelijkheid echter!

Het geloofsleven van de christen

Niemand kan menen dat het er niets toe zou doen of men net als de doorsnee-calvinist (de anderen niet te na gesproken! het hart is gewoonlijk wijzer dan het verstand) hoofdzakelijk oog heeft voor datgene waarin wij met de oudtestamentische gelovigen overeenstemmen en nauwelijks voor datgene dat wij door Gods genade als christenen meer bezitten dan zij. Weliswaar moet men wel terdege onderscheid maken tussen de calvinisten onderling. Onder hen vindt men immers bijv. enerzijds een sterke nadruk op individuele bekering en geloof en op de subjectieve bevinding met veronachtzaming van collectieve zegeningen. Anderzijds treft men een sterke nadruk op de verbondsleer of zelfs kerkisme aan, waarbij wel een uiterlijke

¹⁾ Hierin verschillen we van mening. Nu te uitgebreid om daar op in te gaan, maar kom daar zeker op terug {dcb}.

plaats van zegen resp. een uiterlijk instituut beklemtoond worden, maar vaak te weinig oog is voor persoonlijke bekering en geloofswandel. Maar wat beiden gemeen hebben is het niet onderscheiden van de ware Gemeente als de vergadering van alle gelovigen op aarde na de Pinksterdag (los van enig, instituut" — op zich al een judaïstische idee!) en van haar hemelse positie in Christus en de inwoning van de Heilige Geest en de persoonlijke relatie tot de Vader. Als gevolgen kunnen we signaleren (indachtig het gevaar van generaliseren):

- a) het niet onderkennen van de eenheid van *alle* gelovigen op aarde, een eenheid die op zich onafhankelijk is van hun (helaas aanwezige) verschillende, kerkelijke richtingen" en los staat van enig instituut. Daarbij hebben ze overigens wel de roeping die eenheid zichtbaar te maken op de enig Bijbelse wijze: los van sekten en kerkgenootschappen, aan de Tafel des Heren (zie 1 Kor. 10);
- b) het niet onderkennen van de hemelse positie van de Gemeente in Christus en het niet beseffen van het feit dat het eigenlijke, ware leven van de christen in Christus verborgen is bij God (Kol. 3:1-3). Met als gevolg het niet beseffen dat we hier op aarde vreemdelingen en bijwoners zijn (1 Petr. 2:11) en we ons als zodanig hebben te gedragen;
- c) het niet onderkennen van de aanwezigheid en inwoning van de Heilige Geest. Met als gevolg dat men de vrije werking van de Geest — tegen Gods Woord in — aan banden heeft gelegd door de invoering van het judaïstische ambt (zie onder), van liturgieën en kerkordes;
- d) het niet praktisch beleven van de vertrouwelijke omgang met de Vader, zoals uit hun gebeden gewoonlijk blijkt; en daardoor nog minder het *aanbidden* van de Vader in geest en waarheid (Joh. 4:23v.) — het hoogste wat een christen op aarde kan doen! (N.B. de Vader, niet de Schepper of de Here als zodanig).

Praktische gevolgen van de calvinistische opvatting
De consequenties van deze vier punten zijn dikwijls:

- a) het vervangen van de eenheid van alle gelovigen door de eenheid van „het” verbond (was dat ook moge zijn), of de eenheid van een bepaald kerkelijk instituut; de dwaling dat wij een roeping zouden hebben de wereld te helpen verbeteren of te helpen regeren, door deelname in de politiek e.d.;
- c) het niet onderscheiden van de specifiek christelijke (nl. geestelijke, hemelse) zegeningen. Daardoor is er een sterke benadrukking van aardse zegeningen en een danken voor niet meer dan déze zegeningen, en grote aandacht voor cultuur en andere (op zich niet verkeerde), “dingen die op de aarde zijn” en die wij niet zouden moeten bedenken (Kol. 3:2).
- d) de invoering van een geestelijkheid ter onderscheiding van de leken (zowel judaïstische als rooms zuurdeeg) door de verwarring van (door Christus geschonken en door de Gemeente erkende) *gaven* (1 Kor. 12; Ef. 4) enerzijds en (uitsluitend door de apostelen en hun delegates aangestelde) *ambtsdragers* (Hand. 14:23; Titus 1:5) anderzijds;
- d) het niet meer kennen van bijzondere aanbiddingsdiensten waarin de Gemeente, door de vrije, ongebonden werking van Gods Geest, de Vader en de Zoon lof en aanbedding toebrengt.

Hoewel gelukkig veel minder dan bij Rome treft het ons hoe specifiek judaïstisch deze elementen zijn. Dit is vanwege de eenzijdige benadrukking van de continuïteit van oude testament en nieuwe testament (zonder de essentiële verschillen voldoende te appreciëren) niet te verwonderen. Zulke elementen zijn:

- 1) de benadrukking van het uiterlijk kerkelijk instituut, analoog met het uiterlijk volksverbond van Israël. Nog treffender wordt dit als men bedenkt dat de calvinistische kerken *bijna altijd nationaal gebonden zijn* — alsof Gods Gemeente landsgrenzen kent!
- 2) het evenals Israël als „volk van God” een maatschappelijke en politieke rol willen spelen in de wereld der volkeren. Dit uit zich in allerlei maatschappelijke verenigingen, politieke partijen en militarisme;
- 3) het ondanks de theoretische erkenning van het algemeen priesterschap der gelovigen niet beleven daarvan. Integendeel, men onderscheidt een formeel boven het gewone volk gestelde klasse van geestelijken. Dit kan niemand ontkennen, omdat immers deze geestelijken de leken “zegenen” (zoals de priesters in het oude testament deden! ondanks Hebr. 7:7);
- 4) de vervanging van de vele onderscheiden gaven in de gemeente door een geïnstitueerde eenmansbediening, die nergens in het nieuwe testament gekend, laat staan geleerd wordt. Deze is ingebed in een grotendeels judaïstische liturgie, bestaande uit de jódse zegenformules, de jódse liederen (nl. de Psalmen, die uit de aard der zaak geen enkele van de specifiek christelijke zegeningen zoals hierboven opgesomd bevatten!!)¹⁾, de jódse muzikale omlijsting (orgel; zelfs koren), de jódse ambtsgewaden enz.

Het calvinisme kenmerkt zich tot onze grote droefheid door het principieel niet innemen van de ware christelijke positie (hoe-

---

1) Hiermee beweren we niet dat de Psalmen voor de christen geen waarde meer hebben, juist integendeel! Wij geloven dat wij ze juist recht laten wedervaren doordat wij ze aanvaarden in hun door God bedoelde geestelijke en profetische betekenis.

wel we soms tegen de principes in, gunstige uitzonderingen opmerken).

Een tweede praktische kwestie: de eer van Christus

Niemand kan beweren dat het er niets toe doet of men net als de doorsnee-calvinist in feite ontkent dat God aan Christus „de toekomstige wereld, van welke wij spreken”, onderworpen heeft (Hebr. 2:5). Dat is niet de „nieuwe aarde”, want dan heeft Christus als Koning geheerst en zal Hij, nadat alles aan Zijn voeten onderworpen is, op Zijn beurt het Koninkrijk aan God de Vader teruggeven (1 Kor. 15:23-28). We onderscheiden dus:

- a) het toekomstig aardrijk, waarover Christus zal regeren; dat is deze zelfde aarde, want het is zoals blijkt uit het verband van Hebr. 1 en 2 de aarde waar Ps. 2 en 8 e.a. betrekking op hebben!
- b) de nieuwe aarde, waar die Psalmen geen (of slechts indirect) betrekking op hebben. Dan zal Christus trouwens het Koninkrijk weer aan God de Vader teruggegeven hebben. Wie kan menen dat het er niets toe doet dat Christus op *deze zelfde* aarde, die Hem verworpen en aan het kruis genageld heeft, verheerlijkt zal worden? Dat *datzelfde* volk Israël (maar nu bekeerd en wedergeboren door Gods genade!) zal zien op Hem die zij doorstoken hebben, over Hem zal weklagen, maar zal worden aangenomen en het middelpunt van het vreedrijk zal worden? En dat *dezelfde* volken die Hem door hun vertegenwoordiger Pilatus hebben terechtgesteld, zich van de einden der aarde aan Hem zullen komen onderwerpen? Dan zal Christus in verheerlijking de Hem toekomstige eer ontvangen die Hem in vernedering hier op aarde geweigerd was.

Het gaat ons er nu niet verder om, de vraagstukken van de opname van de Gemeente vóór de oordelen, de grote verdrukking, de bekering en terugkeer van het joodse overblijfsel, de bekering van een “schare die niemand tellen kan” uit de vol-

ken, de wederkomst van Christus met de Gemeente, en de oprichting van het duizendjarig vreedrijk verder uit de doeken te doen. Het chiliasme heeft niet alleen maar betekenis voor onze profetische visie, het gaat bovenal om de eer van Christus. Maar aan deze profetische visie ligt bovendien een bepaalde kerkvisie ten grondslag; dáárover heeft Maljaars ons geschreven en daarop gaan we in.

De consequenties voor het chiliasme zijn belangrijk genoeg; maar de consequenties voor het persoonlijk geloofsleven van de christen zijn belangrijker. Het is niet alleen een tekort doen aan de eer van Christus, als wij Hem zijn regering over deze aarde in de toekomstige tijd ontzeggen. Het is tevens een tekort doen aan zijn eer, als wij de heerlijkste gevolgen van zijn Godverheerlijkend werk op het kruis van Golgotha miskennen. Daar heeft Hij immers de zonden van alle gelovigen (uit alle tijden) gedragen, maar bovenal de grondslag gelegd voor onze eenmaking met Hem in zijn verheerlijking, voor de neerdaling en inwoning van de Heilige Geest in de Gemeente en voor onze invoering in de gemeenschap van de Vader en de Zoon.

Wie deze dingen onvoldoende onderkent (laat staan verwerkelijkt, bovenal in de aanbidding van de Vader en de Zoon, als zódanig), heeft nog niet verstaan (laat staan verwerkelijkt) wat de ware, hemelse, christelijke positie is. Daarmee heeft hij niet alleen zichzelf tekortgedaan, maar bovenal tekort gedaan aan de eer van Hem die in de eeuwigheid deze zegeningen en deze plaats voor ons heeft uitgedacht en op zijn tijd aan ons heeft geschonken; en aan de eer van Hem die door zijn brandoffer op het kruis het fundament heeft gelegd waardoor God ons deze dingen kan schenken.

Natuurlijk kan de vraag opgeworpen worden, of naar onze gedachte zij die deze dingen dan wel zien, ze ook praktisch ten volle beleven. Hierop zouden we willen antwoorden: wie zijn wij dat we daarop volmondig ja zouden zeggen! Men moet echter eerst de weg zien om hem te kunnen bewandelen. En daarbij zullen de ogen verder zien dan de voeten op dat ogenblik gaan.